

A fonó Szatmárban I.

A kender termesztésének és feldolgozásának Szatmárban több évszázados hagyományai vannak¹. A kendermunkákkal való foglalkozás az önelátásra törekvő, a mindennapi szükségletet kielégítő, sőt a jövőre is tartalékoló gazdálkodási és háziipari tevékenység egyik legjellemzőbb és legáltalánosabb kifejezője volt. Az egyes munkafolyamatok elvégzésére munkatársulásokat hoztak létre, s a közös munkaalkalmak a társasélet lehetőségeit biztosították a résztvevők számára. A természetssel és feldolgozással járó társasmunkák, társasösszejövetelek a népi társadalom életének — néhány évtizeddel ezelőtt még külsődlegességeiben, szokásaiban is jól megfigyelhető megnyilvánulási formái voltak. A közösségi élet feltételei és a társadalmi érintkezések hagyományos rendje különösen a feldolgozással járó társasösszejövetelekkel kapcsolatban alakultak ki. A munkával párosuló összejövetelek alkalmat adtak a szórakozási igények kielégítésére, a közös játékok gyakorlására, a szellemi hagyományok továbbélésére is.

A kender termesztésével és feldolgozásával kapcsolatos társasmunkákat és társasösszejöveteleket alkalmunk volt még közvetlen megfigyelések útján tanulmányozni. Az 1950-es években a társasösszejövetelei formák jórésze még élő hagyomány volt, amelynek közösségi szokásai és egyéb megnyilvánulásai társadalmi igényekből táplálkoztak. A terület 31 községében végeztünk kutatásokat, amelyek célja a kenderrel kapcsolatos társasmunkák és -összejövetelek teljes rendszerének felderítése volt². A társasösszejövetelek közül most csak a fonóval, mint a legszélesebb körre kiterjedő, legtovább élő, hagyományos társaséleti formával kívánunk foglalkozni. Ha teljes képet igyekszünk kapni a fonóról, nem hagyhatjuk figyelmen kívül annak kulturális hagyatékát, azokat a népi irodalmi, népköltészeti és népzenei termékeket, a fonó hagyományos játékeinak, dramatikus szokásainak emlékeit, a népi hitvilág és kultikus cselekmények maradványait, amelyek a fonó tartalmát, népi művelődési és hagyományőrző szerepét adják. Itt azonban csak azt a keretet, a közösségi életnek a fonóban megmutatókozó újabb szervezeti formáját próbáljuk meghatározni, amelyben maga a társaséleti tevékenység folyt³.

A fonónak a népi társaséletben elfoglalt helyét és jelentőségét meghatározta, hogy ideje a mezőgazdasági munkák szünetében, a téli hónapokban volt. November elejétől vagy derekától tartottak a fonók farsang utoljáig. Hagománytartó falvakban az összejövetelek megkezdésének ideje pontosan meghatározható. Pátyodon a Mindenszentek napi „kivilágítást” követő héten kezdték a fonóba járást. A fonó időszakának vége itt is a farsang utolja volt, de február első felében sokan már nem fontak. A lányok akkor is összejöttek a fonóban, ha egyiknek-másiknak már nem volt megfontatlan szösze. Kézimunkáztak, tollat fosztottak vagy egymásnak segítettek fonni. Ha a fonó tagjai közül valaki végzett a munkával, megkér-

dezte a másikat: — Van-e még szösöd? — Adjál vagy két füt, hadd fonjam le! Az ilyen „segítségbe font” szöszt is hazavitték, és addig hordták a fonóba, míg el nem fogyott. Vegyes fonókban gyakran megtörtént, hogy februárban az asszonyok még fontak, a lányok pedig kézimunkáztak. Egész télen fonással úgy összeszoktak, hogy nehezen hagyták el az összejöveteleket. A nótázás, játék és az egyéb fonóbeli szórakozási lehetőségek együtt tartották a fiatalokat, akik kedvéért az asszonyok is eljártak a fonóba. Nagybőjtre azonban minden fonó feloszlott. Bőjt alatt nem tartottak bált és lakodalmat sem. Farsang utolján az úgynevezett *bányikás bál* volt az utolsó alkalom a mulatságra. Bőjt alatt már csak az font, aki a munkával valami külső ok miatt elmaradt. A fonást egyedül, otthon végezték, a fonónak és szórakozásnak az ideje a farsanggal együtt megszűnt.

A lányok fonóba járásának életkor szerint is hagyományos szokásai voltak. Már a gyermeklányokat szoktatták a fonóba járásra, a munkára és társaséletre nevelés így már a gyermekkorban megkezdődött, s a fonó ehhez is lehetőséget, alkalmat adott. A legkisebbeknek külön fonóik még nem voltak, a nagyobb lányok a gyermekektől mindig elkülönültek, de a szülők sem engedték iskolás vagy még iskolás kort sem ért lányaikat a gyakran szabadabb erkölcsű, szerelmi kapcsolatokat támaztó, a párvalasztás lehetőségeit kínáló lányfonók társaságába. E fonók a serdülők számára is zártak, tiltott helyek voltak. A kislányok anyjukkal az asszonyok fonójába jártak, ahol közvetlen szülői felügyelet mellett nevelődtek, formálódtak a munkára és társaséletre. A legkisebbek a fonóban babával játszottak, szöszből különböző alakokat formáltak, s ha a fiúk elszedték babáikat, szösz bábúikat összegabalyították, a felnőttek derültek gyermekeik perlekedésein⁴. A nagyobbaknak már volt orsójuk, a szülők hasznukat is vették a fonóban leányaiknak.

Iskolás korú lányok külön fonójáról csak Csegöldről vannak adataink. A század elején egy iskola volt a faluban, egy tanítóval. A gyermekek szerdán nem járhattak iskolába, mert ezen a napon a tanító az ismétlősökkel foglalkozott. Minden hét szerdáján a 10—12 éves lányok több csoportban, sorban egymáshoz jártak fonni. 6—7-en gyűltek össze egy háznál. Ezekbe a fonókba nagyobb lányok és asszonyok nem mentek, csak a háziasszony volt ott. A lányok itt tanulták meg a fonás mesterségét, versenyeztek is egymással, hogy ki tud gyorsabban s többet fonni. Közben játszottak, hancúroztak is. Ha a munkát megunták, az udvarra is kimentek játszani. A háziasszony néha rájuk szólt, biztatta őket a fonásra. Az ügyesebbek egész orsó fonalat is fontak naponta. A szülők kérdőre vonták otthon lányaikat, ha kevés fonallal mentek haza. Ha eljátszották az időt, dorgálást kaptak.

A fonás műveletének próbálgatása, a tanulás, a társaséletre való felkészülés éveit után a lányok számára az igazi fonók 12—14 éves korban kezdődtek. Luby Margit írja a szatmári fonókkal kapcsolatban, hogy ha a lány elvégezte az iskolát, a 13. életévét is betöltötte, nagylánynak számított, mehetett a fonóba. Nénje magával vihette hivatlanul is, de hogy megmaradt-e annak fonójában, attól függött, hogy akadt-e ott legény számára. Ha nem, akkor a lány abból a fonóból magától elmaradt, másik fonót keresett⁵.

Egyes falvakban kutatásaink idején még megvolt az emléke a legény-, illetve leányavatásnak, amivel a fiatalokat a társadalom előtt felnőtte nyilvánították. A legényeket Pátyodon 16—18 éves korukban avatták. Az ava-

tandó karácsony estére a kocsmába összehívta jó barátait, vett egy liter pálinkát, s azt közösen megitták. A fiatal legény az idősebbek közül keresztapát választott magának, aki az avatás szertartásában segédkezett, s azután elkísérte a legényt a lányokhoz. Míg a legény meg nem vette a „lített”, nem mehetett a fonóba.

A lányok avatása korábban, 13—14 éves korban történt. A legények húsvét másodnapján meglócsolták a lányt, s ezzel nagylánnyá nyilvánították. Csak ezután ülhetett a lány a templomban a lányok padjába, s járhatott a többiekkel a fonóba. Szatmárökörítón a legények avatása is húsvétkor történt.

Ahol élt még a legény-, illetve leányavatás szokása, ott a lányok külön fonóba járásának kezdetét az avatás szertartásával határozhatjuk meg. A nagylánnyá válás és fonóba járás általában másutt is a 12—14 éves korra tehető, bár egyes községekben, mint Penyigén, Tiszacsécsén, Csaholcon, Szamosbecsen, Szamosangyaloson és Szamostatárfalván a lányok önálló fonóba járásának kezdetét adatközlőink későbbi korra tették. E helységekben a lányok 14—15 éves korukig anyjukkal jártak a fonóba, és csak azután mehettek külön a maguk társaságába. A korlátozásnak erkölcsi okai, nevelési céljai voltak. A legényekkel való közös játékok és a fonók egyéb szokásai alól a fiatal lányok sem vonhatták ki magukat, s a szülők nem szereték, ha serdülő lányaik az orsók kiváltásával, a lányfonókban szokásos társasjátékokkal túl korán testi közelségbe jutottak a legényekkel. Emiatt a lányoknak e falvakban csak érettebb korban voltak külön fonóik.

A fonóba járás ideje a lányok számára menyasszonyságukig, férhezmenetelükig, vagy öreglány korukig tartott. Csegöldön a lány menyasszony korában is járt, Túrricsén, Csaholcon és Pátyodon a férjhezmenetelre készülő lassan elmaradoztak a fonóból. Már hetekkel vagy hónapokkal az esküvő előtt szakított a lány a fonócimboráival, otthon maga font, s vőlegényét is egyedül fogadta. Túristvándiban már azok a lányok sem jártak fonóba, akiknek állandó „választott” szeretőjük volt. Nekik már mástól nem volt szabad orsót kiváltani, emiatt korábban kimaradtak a fonóból, vagy anyjukkal az asszonyok fonójába kezdtek jární. Szintén az asszonyok fonójához csatlakoztak az idősebb, a fiatalok fonójából kiiregedett, 20—22 éves lányok is.

Az esküvő után a fiatalasszony számára a társasösszejöveleteken való részvételt tekintve is új élet kezdődött. Mint ahogy fiatalasszony korának első hetei vagy hónapjai alatt a társasélettől általában tartózkodott, úgy egy ideig a fonóba sem járt. Ez az idő Túristvándiban, Csaholcon és Csegöldön egy hét, Túrricsén egy hónap volt, Pátyodon pedig több év is lehetett. Utóbbi helységben a szokás szerint 4—5 évnek kellett eltelni, hogy a fiatalasszony fonóba járhasson. Az asszonyok fonójában általában nem volt meghatározott felső korhatár, az idősebb asszonyok mindaddig járhattak, míg fonni tudtak, vagy családjuk fiatalabb tagjai át nem vették tőlük a guzsalyt. 60 éven túl azonban mindinkább otthon maradoztak, ha fontak is, a tűzhely vagy a kemence mellett várták meg a fonóból hazatérőket. Öreg korukban sem igen tudtak meglenni fonás nélkül, ami további életük értelmét jelentette, s a család hasznos tagja érzését adta számukra.

A lányok életéhez a fonó éppúgy hozzátartozott, mint nyáron a vásárnapi séták, barátnőkkel, legényekkel való találkozások, bálokon, egyéb

társasösszejöveleteken való részvétel vagy templomba járás. A fonók látogatása nemcsak igény volt a fiatalok részéről, hanem egyben társadalmi kötelezettség. Úgy tartották, illik a lánynak fonóba járni, s ha mégis elmaradt, könnyen a falu nyelvére került. Kérsemjében szokás volt, hogy ha a céh (fonó, fonócéh) egyik tagja elmaradt a fonóból, 2—3 lány elment megnézni, hogy miért nem jött. Különösen a „jó nótás” lányokat hiányolták a többiek. Ha csak tehettek, a lányt el is vitték a fonóba. Akinek néha más dolga akadt, egyéb elfoglaltsága volt, s emiatt nem vett részt a fonóban, nem tettek neki szemrehányást, de ha sohasem járt, kimondták rá az ítéletet: — Jaj, de félrehúzódó! — Ez sem fog férjhez menni! — Rátarti, kitartó, félrehúzódó, lenézi a rótát (fonót, fonótársaságot)! — Nem ül velünk egy széket! Voltak lányok, akik visszahúzódó, magános természetük miatt nem szerettek társaságba járni, ezeket a legényeket is elkerülték. Módosabb lányok büszkeségből nem mentek a fonóba. Vásznyakra, kendőkre nem volt szükségük, vagy ami kellett, készen is megkapták. A rótába járást rangjukon alulinak tartották, s a fonóba járókkal másutt sem barátkoztak. A falvak fiatalságának többsége azonban a társasélet hagyományainak törvényei szerint a fonóba járást mindenütt társadalmi szükség-szerűségnek, természetesnek tekintette, s ha tehették, egy estére sem maradtak el a fonóból.

A fonás, illetve a fonóba járás megkezdése minden évben jelentős esemény volt a család és a fiatalság életében. Mint ahogy egyéb fontos munkák elkezdéséhez is igen gyakran hagyományos szokások és hiedelmek kapcsolódtak, a fonó megkezdésének is megfelelő formái voltak. Ez elsősorban a legalkalmasabb nap kiválasztásában nyilvánult meg. Milotán pénteken nem kezdtek el semmi fontosabb munkát, a fonást sem, mert a pénteket szerencsétlen napnak tartották. Sonkádön sem kötötték pénteken az első guzsalyt, a hét utolján már úgysem haladhattak volna sokra, a fonás kezdését inkább a következő hétre halasztották. A hétfő viszont kedvező nap volt a munka kezdésére, mert ha ezen a napon jókedvvel fogtak a fonáshoz, serénységük egész télen tartott. — Hétfőn kezdjük, hogy jobb kedvünk legyen hozzá! — mondták, újabban inkább csak megszokott, tréfas szóhasználattal, kevésbé meggyőződéssel. Másutt, mint Panyolán, a hétfőt tartották szerencsétlen napnak. Ezen a napon nem mentek boltba, nehogy egész hétről kifogyjanak a pénzből. Hétfőn a fonást sem kezdték. A Szamosháton általában⁶, de a Tiszaháton (Tiszacsécse, Milota) és Erdőháton is (Fülesd, Csaholc, Gacsály, Császló) legszívesebben kedden kezdték a fonást, hogy egész évben kedvük legyen hozzá. Ha a fonás időszakának kezdetén kedden még nem volt bent a guzsaly a szobában, akkor az a következő hétig már a padláson maradt. A szerda Milotán szintén nem volt megfelelő nap a fonás elkezdéséhez, mert aki szerdán kezdett, álmosan font egész télen. Sonkádön és Fülesden a szerdai kezdést is jónak tartották. Szólasmondás volt: — Szerdán kezdjük, hogy szeressük!

A fonókat hétfő estétől péntek estig tartották. Szombaton, vasárnap és ünnepnapokon egész területünkön saját részre nem fontak, fonót sem rendeztek. A hét utolsó napján készülődtek az ünnepre, szombaton este már vasárnapot tartottak. Ilyenkor a legények sem jártak a lányokhoz. A szombat a mosás, vasalás, tisztálkodás napja volt, nem értek rá fenni. Ezen a napon mázolták fel a ház földjét, amit a fonók nem taposhattak össze. Még ha idejük engedte volna is, a lányokat a szülők is tiltották a fonás-

tól. Úgy tartották, szombaton vétek fonni, lehetőleg még a guzsalyt sem hagyták bent a szobában. A szombati fonás tilalma hagyományos volt. Aki ezt megszegte, arra Porcsalmán azt mondták, fel fogja akasztani magát arra a fonalra, amit szombaton fon. Panyolán úgy tartották, aki szombaton este fon, az az angyalok haját huzogatja. A hiedelem szerint nem is lehetett szombaton jó fonalat fonni, a szombaton font fonál szövéskor egyre szakadozott (Panyola). Tunyogon és Matolcson a szombati fonást azért tiltották, mert aki ezen a napon font, annak nem tojtak a tyúkjai⁷. Másutt úgy tudták, görbelábúak lesznek a csirkéi⁸.

A szombat esti fonás tilalma nem vonatkozott a kölcsönös segítesen alapuló, egyéni érdekű, kalákarendszerű társasmunkákra⁹, a kalákafonóra és a fonás időszakának végén szokásos csepűsodrásra. Aki a fonással elmaradtak, szombat estére hívták a lányokat és asszonyokat a kalákafonóba, amit éppen azért rendeztek ezen a napon, mert ilyenkor a fonástól mindenki ráért másoknak segíteni. Nagyecsedden azonban kalákát sem rendeztek szombaton. Ha kaláka nem volt, otthon más kendermunkával, motollálással, gombolyítással is foglalkozhattak vagy varrtak. Csak a fonási időszak végén fordult elő, ha a munkával elmaradtak, hogy szombaton is fonásra kényszerültek, de fonóba nem mentek.

A fonástilalmak helyenként a hét egyéb napjaira is kiterjedtek. Nagydoboson kedden és pénteken sem volt szabad fonóba menni, mert mint mondták, az ördögök elragadják és holtra táncoltatják a fonóba menő lányt¹⁰, a kedden este fonó lányt pedig éjjel álmában ragadják el és holtfáradtra táncoltatják¹¹. Pénteken este Csegöldön sem fontak, a régiek szerint kedden sem. Nagyecsedden kedden és pénteken azért nem tartottak fonót, mert ilyenkor a legények a lányokhoz jártak. Túrricsén úgy emlékeznek, hogy amikor egyik asszony pénteken este otthon egyedül font, egyszer csak meglátott egy lányt a kandallón ülni. A lány csak ennyit mondott: — Pénteken ne fonj! Azután félreállott és kiment.

Gyakoriak voltak azok a szokások és hiedelmek is, amelyek a fonást a karácsony és újév közötti időszakban korlátozták. Tisztabereken, Tyukodon és Milotán ez időszakban nem tartottak fonót, Gacsályban, Porcsalmán, Hermánszegen, Csegöldön és Kispaládon viszont a két ünnep között is folyt a fonóélet, fonási tilalmakat nem emlegettek. Jártak a fonóba Sonkádön és Tizacsécsén, valamint Fülesden és az asszonyok Nagyurban is, de ezekben a falvakban a fonóba nem vittek guzsalyt. Előbbi községekben úgy tartották, hogy ha karácsony és újév között guzsalyt visznek a fonóba, ráül az ördög vagy baja lesz a jószágnak, „megkeringősödik” a malac. Utóbbi községekben pedig az volt a hiedelem, hogy aki a fonóba guzsalyt visz, annak a tehenében elléskor keresztbe akad a borjú. Ahová fonóba mentek, ott a háziak mindenkinek kóróból készített guzsalyt adtak, amit a fonók az ágyba, vagy guzsalyszékbe dugtak, s arról fontak. Ezekben a fonókban nem voltak sokan, inkább csak a szomszédok jártak el egymáshoz. Nagyurban az utóbbi időkben úgy módosult a szokás, hogy az asszonyok vittek ugyan guzsalyt a fonóba, de hogy ennek káros következményét elkerüljék, a háziasszony mindenki guzsalyából egy kicsit lefaragott.

„Két karácsony” (karácsony és újév) között sok helyen magát a fonást is tiltották. Szamosangyaloson és Pátyodon ez időszakot ünnepnek tartották, amikor ugyanúgy nem volt szabad fonni, mint a naptári ünnepeken. Panyolán és Milotán két karácsony közötti, úgynevezett csonkahé-

ten végzett fonás esetére is tartották, hogy a kismalac megkeringősödik, körbe-körbe szaladgál, nem tud enni és elpusztul. Panyolán emellett úgy tudták, hogy aki ilyenkor fon, annak meggörbül az ujjja. Ezeken a napokon nem is fontak, csak kézimunkáztak. Hasonló hiedelem volt Túrístván-diban is¹². Tyukodon azt tartották, hogy aki csonkahéten fon, annak eldöglik a tyúkjá, Nagyecseden, hogy a jövő esztendőben lefogja kenderét a folyóvíz, s az nem tud megnőni. Magyarban már csak a lányok nem fontak a két ünnep között.

A fonási tilalmak enyhébb formája volt az a szokás, hogy egyes falvakban a két ünnep között fonalat nem, csak cérnát fontak. A legfinomabb szöszt vékonyra eresztették, majd két szálát *összeriszáltak*, s ezzel varrták az alsónemüket, vászonnadrágot, foltozták a zsákokat. Sonkádön úgy tudták, hogy a gatyát, amit a két ünnep között font cérnával varrtak, nem rontja meg az ördög. Csegöldön emlegették, hogy amelyik legénynek ilyen cérnával varrtak gatyát, azt a legényt nem tudták megrontani. Csak cérnát fontak az asszonyok Magyarban, s az asszonyok és lányok Túrricsén és Csalholcon is.

A fonást, a fonóba járást karácsonykor, újévkor és néha más egyházi ünnepeken is szüneteltették. Hermánszegen az volt a hiedelem, hogy karácsonykor nem szabad fonni, mert kolbász terem a szöszen. Rozsályban a katolikusok a reformátusok ünnepét is tartották, a reformátusok pedig a katolikusokét. Ezeken az ünnepeken nem fontak. Hermánszegen annak az asszonymnak, akinek „kicsije” halt meg, aprószentekkor nem volt szabad fonni. Általában azonban ezeket az ünnepeket, valamint Dömötört, András napját, Luca napját, Borbálát, hamvazószerdát nemigen tartották.

A fonók lámpagyújtás után, a kora esti órákban, általában 6 óra tájban kezdődtek. Egyes falvakban, mint Kölcsén, Rozsályban, Hermánszegen, Tyukodon és Nagyecseden már 5 órakor megkezdődtek a fonók. Csegöldön is 6 órakor már javában fontak, később nem is mentek. Úgy tartották, ha valaki 7 óráig nem ült le fonni, egész este már mitsem font. De túl korán sem mehettek. A nagyon korán fonóba menő lányra mondták: — Mosogató helyre mégy! Tisztabereken addig nem indult senki a fonóba, míg az „orosz harang” (görögkeleti) meg nem szólalt. Régi szokás szerint minden este fél 6-kor harangoztak. — Elharangoztak az orosz haranggal, mehetünk fonni — mondták ilyenkor a lányok egymásnak.

A fonócéhbe a lányok és asszonyok egyenként vagy csoportosan érkeztek. A már összeszokott fonó tagjai útközben beszóltak egymásért. A legtávolabb lakó indult el legelőbb, bekiáltott a hozzá legközelebb lakó társához. Ha az készen volt a napi munkájával, csatlakozott hozzá, ha még dolga volt, visszaszólt: — Nem tudok még menni, ne várjál! Így az egy utcabeliek gyakran együtt érkeztek. A háziak előre elkészítették a fonó számára a helyet, a kemencébe befűtöttek, padokat, székeket hordtak be a szobába. Ha nem volt elég szék, a szomszédból kértek.

A fonóban a lányok az érkezés sorrendjében, de kialakult, meghatározott rend szerint foglaltak helyet. Mindig a szoba felső része volt az övék, míg az asszonyok az ajtó felől, a kemence és tűzhely körül kaptak helyet. A lányok egymáshoz közel, az asztal köré húzódtak. Aki előbb érkezett, feljebb, a tükör alá, a karosládára ülhetett, a később jövők az asztal körül, az ágyak előtt elhelyezett székeken foglaltak helyet. Barátnők, jó is-

merősök igyekeztek egymás mellé kerülni. Csaholcon a karosládán a tükör alatti hely a legidősebb, legtekintélyesebb lányt illette, Kérszemjénben pedig azokat, akiknek állandó udvarlójuk volt. A karosládán két lány is megfért, mellettük két legény, s a fonó lány még *nyújtani* is tudott.

A lányok már az elhelyezkedéskor gondoltak a legényekre. Maguk között helyet hagytak vagy ha sokan voltak, helyet szorítottak számukra. A legények is lehetőleg a lányok közé húzódtak. Ha szék nem volt, kisszéket hoztak, s azt a kiválasztott lány mellett vagy előtte helyezték el. Ha a lánynak nem udvarolt a legény, akkor is mellé ülhetett. Akinek aztán így sem jutott hely vagy nem akadt lány, a kiságyra húzódtott, vagy más fonóban próbálkozott.

Az asszonyok között a hangadó, jóbeszédű asszonyé volt a legfőbb hely. A háziasszony mindig hátul, az ajtó mellett foglalt helyet. Kérszemjénben a háziasszonnyal együtt a házilány is az ajtó mellé ült, vagy ahol éppen hely jutott számára. Az iskolába járó és még gyermeknek számító lányoknak nem illett a nagyobbak közé ülni, ők lejjebb, a szoba hátsó részén vagy az asszonyok között helyezkedtek el, ha pedig még nem is fontak, a többi gyerekkel a kemence mellett vagy a kiságyon húzódtak meg¹³.

Ha a lányok fonójában a háziasszony is ott volt, a házilánynak segített a vendégek fogadásában, elhelyezésében. Sokszor nem is font, hanem főzött, vagy más munkával foglalkozott. Feladata volt, hogy vigyázzon a rendre, s tudta, hogy felelősséggel tartozik a lányokért, a fonó jó híréért. A lányokat szívesen engedték a szülők a fonóba, ha a háziasszony felügyelt rájuk. Ha az anya nem szerette a fonótársaságot, vagy úgy látta, hogy a háziasszony nem vigyáz a lányokra, nem engedte a lányát. A lány emiatt néha más fonót keresett. Ha a fonóból való elmaradás oka kiderült, szégyen volt a háziasszonyra, „szóhajtás”, harag keletkezett belőle.

A háziasszonynak elsődleges szerepe, tekintélye volt a fonóban. Nemcsak a lányok, hanem a legények is hallgattak rá. Szükség esetén megszólította őket: — Üljlél szépen, ne rendetlenkedj! — Ha nem ülsz szépen, eredj haza! Súlyosabb esetben: — Köszönöm, hogy megtisztelted a házamat, holnap este ne találkozzunk! Megszólította a lányokat is: — Nézzed gyermekem, ne viselkedjél úgy azzal a legénnyel, magad látod kárát! Mint-ha anyjuk lett volna, úgy ügyelt a lányokra. Ritkán fordult elő, hogy a lányok közül valakit el kellett küldeni a fonóból. A rossz erkölcsű, vagy megbélyegzett lány magától elmaradt. Nem szívesen jártak vele a többiek, s így vagy úgy, tudtára is adták. A rossz hírű vagy megesett lányok aztán csak férjhezmenetelük után mehettek fonóba, idővel a falu elfelejtette múltjukat. Kisebb kilengésekért, a legényekkel való kacérkodásért nem haragudtak, hiszen ez a fonó erkölcsi szemléletétől nem volt idegen. Míg baj nem lett belőle, a magaviselete, a fonón kívül, minden lánynak a maga dolga volt, s ha egymás között meg is tárgyalták, ok nem volt a társaságból való kirekesztésre. — Legényes! —, s ezzel el volt intézve. A fonó zárt közösség, aminek titkai, rejtelmei voltak. A fonóban történeteket nem volt szabad kibeszélni. Ezt a fonó hagyományai is tiltották. Pátyodon mindenki vitt magának a fonóházba gyalogszéket, s aki az ott történeteket elfecsegte, annak „kitették a székét”, ami a fonóból kizárását jelentette.

Felelősségét a háziasszony a házilánnyal osztotta meg. Az ő dolga azonban nem annyira a rendtartás, mint inkább a vendégek kiszolgálása

volt. A fonóban legkevesebbet ő tudott fonni. Vigyázott arra, hogy mindenkinek jó helye legyen, ha valaki vizet kért, ő hozott, s a vendégek kikísérése is leginkább az ő feladata volt¹⁴.

A háziasszony felvigyázó, rendtartó szerepét a fiatalok elismerték, jelenlétét azonban sokan nem szerették. Különösen a legények szívesebben voltak olyan fonókban, ahol nem volt ott a háziasszony. Ilyen helyen szabadabban szórakozhattak, a lányokkal való viszonyuk is kötetlenebb, gátlástalanabb lehetett.

A háziasszony a fonóban magatartásával is igyekezett tekintélyét őrizni. A fiatalok játékaiban nem vett részt, azokban legfeljebb csak kezdeményező, irányító lehetett. Kacérabb, fiatalabb asszonyokkal előfordult, hogy maguk is bekapcsolódtak a játékba, de ezt a lányok sem szerették. Az asszony férje sem nézte jó szemmel, lánya is gyakran szégyenkezett anyja viselkedése miatt.

A fonó sokszor rejtelmes világához, bensőséges hangulatához hozzátartozott a világítás is. Az újabb, villanyvilágítás mellett a fonóknak már nem alakulhatott ki az a sejtelmes, misztikus légköre, ami a régi fonók sajátos hangulatát biztosította. Kutatásaink idején a falvak több részében még petróleumlámpa világánál fontak, s már akkor is bizonyos nosztalgiával emlegették a régi fonók sok mindent takaró, de sokat sejtető félhomályát. Nagyecseden még emlékeztek rá, hogy a fonókban hajdan a kemencébe dugott nádkévével világítottak, később pedig bádog- vagy üveg-mécsesekben a Nyírségből hozott olaj gyenge lángja pislogott. Általános világítási eszköz volt a gyertya is, amiről a fonók vagy a legények sokszor közösen gondoskodtak.

A lányok a guzsalyt a munkához előkészítve vagy üresen vitték a fonóba. Az előkészítés abból állt, hogy a lány bal kezébe fogott egy csomó szösz, jobb kezével pedig apró csomókat tépett ki belőle, a csomókat úgy rakta egymásra, hogy azok szálai egy irányban legyenek, majd az egészet felkötötte a guzsalyra — vagyis a szösz *megágyta*. Ezután kezdődhetett a fonás. A munka első szakaszában mindenki nagyon serénykedett. A legények megérkezéséig minél többet igyekeztek fonni, hogy annál több idő legyen majd a játékra, szórakozásra. Azután sem hagyták abba még jóideig a munkát, hadd lássák a legények, ki milyen jó fonó, kinek hogy pereg az orsója, ki tud jobban, nagyobbbat nyújtani, szebben *pircenteni*. A legények megnézték a fonal minőségét is, de minél nagyobb mennyiségre is törekedtek a lányok. A szülők otthon a nagylányok munkáját is ellenőrizték, igyekeztek meggyőződni róla, hogy nem töltötte-e a lány haszontalanul az idejét. Legalább egy orsó fonalat kellett fonni egy este, s ha ez nem volt meg, az anyja megkérdezte a lánytól: — Mit csináltál, mért nem fontál? — Ha csak ennyit fonsz, nem mégy a fonóba! — Ó, anyám, olyan jól táncoltunk! — mondta a lány, ha kevés volt a fonal az orsón.

Egy orsóra 30—40 *ige* fonal fért. Az *ige* a fonal mennyiségének a legkisebb egysége, ami 4—5 méter hosszúságú lehet. Fejészöszből 40—50, aprószöszből 25—30 *igét* tudtak megfonni egy este talpas vagy székes guzsalyon. Ez 160—250, illetve 100—150 méter fonal, amit egy *göngyöl*- vagy fél *fejészöszből* fonhattak. Ennyi szösz vittek egy estére a fonóba, amit kétszer kötöttek fel a guzsalyra.

Akadnak lányok, akik nem tudtak jól fonni, vagy nem szerettek. A fonóba annyi idő alatt, míg más egy orsóval font, tyúktojásnyira haladtak. Az ilyen lányt a legények is kinevették. Nem tartották életrevalónak, ott-hon sem nyitogattak rá ajtót, kalákába sem hívták. A rest fonóra mondták Fülesten: — Jó fonó vagy Áncka, az idei meg a tavalyi egy pászma! — Na, csak ennyit fontál? — Hárompaládi lány félóra alatt megfonta volna! — emlegették tréfásan Botpaládon, Kis- és Nagypalád lányaira érve a szólast. Ha a lány előre tudta, hogy nem sokat fog fonni, olvasni, mesélni vagy játszani fog a fonóban, teli orsót vitt, és a fonó után azzal számolt el a szülőknél. A jó fonást viszont a lányok díszének tartották, amit a legények is értékelték. A szorgos, serény munka becsületére vált a lánynak, s a fonással a társadalom elismerését is biztosította magának.

Azok a lányok, akiknek állandó, *kifogott* szeretőjük volt, a legénnyel érkeztek a céhbe. A legény este elment a lányért, együtt indultak, vitte a guzsalyát, s ott is maradt a lánnyal a fonó végéig. Ezek a lányok és legények a fonóban is félrehúzódtak, főként egymással foglalkoztak, s a közös játékokban is együttesen, az idősebbekhez illő komolysággal vettek részt. A kialakult párok és fiatalabb generáció természetes különélése abban is megmutatkozott, hogy azok a lányok, akiknek „komoly” udvarlójuk volt, az idősebb lányok fonójához vagy vegyes fonókhoz csatlakoztak. Összejöveteleik csendesebben, mértéktartóbben zajlottak.

A fiatal lányok fonója a legények megérkezése előtt sem volt csendes. Ahogy a munka megindult, mindjárt hangos beszélgetésbe, nótázásba kezdtek. Megbeszélték az előző este történeteket, az elmúlt fonók eseményeit. Legfőbb téma a legények viselkedése, a lányokkal szemben tanúsított magatartásuk volt. Találgatták, melyik legény várható a fonóba, ki hova vezet szíve vonzalma. A fonónak ez a szakasza a legények várása jegyében telt el. Ahogy múlt az idő, egyre türelmetlenebbül, egyre nagyobb várakozással lesték az ablakon, nem mutatkoznak-e még a legények. Figyelték a kívülről jövő hangokat, kutyaugatást, kapucsikordulást, csizmakoppanást, a látogatók érkezésének legapróbb neszt is felfogták. Ha túl soká késnek, egy-egy lány kiszaladt, mintha dolgát végezné. A tornácon seprőt fogott, leseperte a küszöböt, mintha ez volna a legfőbb dolga. Odabent találgatták, miért nem jönnek, miért késnek. Ha kint legényeket sejtettek, rákezdtek a nótát, hogy azzal is becsalogassák őket:

Gyere be rózsám, gyere be,
Csak én magam járom idebe,
Három cigány legény hegedül,
Csak én magam járom egyedül.

A legények a kocsmában vagy valamelyik háznál gyülekeztek, vagy az utcán, gyakran füttyszóra verődtek bandába. Nem abban a ruhában mentek, amiben nappal dolgoztak, de nem is öltöztek nagyon neki a fonónak. Kisujjas, téli nadrág, csizma és fekete, böngyörszűrű, báránybőr sapka vagy kalap volt a szokásos viselet. Maguk elé kék *surcot* kötöttek. Nappal fehér vászonkötőt hordtak, a kéket mindig tisztán tartották, csak ha valahova mentek, akkor kötötték maguk elé. A nadrág ugyanaz volt, amit nappal viseltek, de a csizmát szépen kibokszolták. Ha valamelyik háznál találkoztak, előbb egy kicsit beszélgettek, kártyáztak, míg valaki el nem ta-

lálta: — Na, menjünk a fonóba! Erre a legények felkerekedtek, kivonultak, s nótaszóval indultak.

A fonó kezdete után fél órával vagy egy órával már látogathatták a fonót a legények. Vagy „szokott” helyre mentek vagy oda, ahol „világot” láttak. A legnagyobb legényjárás 7—8 óra között volt, de 9 óráig is eltartott, míg minden legény megtalálta a maga fonóját, rátalált a lányra, akit keresett. Előfordult ugyanis, hogy a legény nem tudta, melyik fonóban van a lány, akit meg akart látogatni. Ilyenkor több fonóba is elment, vagy a falu minden fonóját végigjárta. Lehetőség volt ez arra is, hogy megnézzék, melyik fonóban kik vannak, hol mit csinálnak, hogy mulatnak, kivel szórakoznak a lányok, hogy aztán a látottakat maguk között megbeszéljék. Daloltak pár nótát, aztán továbbmentek. Ha az utcán összetalálkoztak, megkérdezték egymástól: — Hol voltál, hova számítottál menni? Összebeszéltek, s többen indultak együtt *milátni*. Lehetőleg nem egyszerre, hanem egyenként, párosával vagy kisebb csoportokban mentek be a fonóba. Már az utcán, a kapuban, vagy az udvaron kialakították a csoportokat. Jó barátok vagy „egy fiatal — egy öreg” alkottak párokat. Azt is megbeszéltek, kinek mi lesz odabent a szerepe, ki melyik lány mellé ül, kitől kap majd orsót. Ha nem akartak ottmaradni, ugyanúgy párosával vagy csoportosan hagyhatták el a fonót, mint ahogy érkeztek. Így a házilánnyal, akinek a kikísérés feladata volt, külön-külön időt tölthettek.

Azoknak a legényeknek, akiknek szeretőjük volt, nem illett *milátni* járni, vagy csak abból a célból látogathatták a fonókat, hogy a már hozzájuk tartozó lányt megtalálják. Az idegen fonókban nem is időztek sokat, csak illendőségből váltottak néhány szót, s hamarosan továbbmentek. De általában ők már előre tudták, mikor melyik fonóba megy a lány, ahova őket is várják. Csegöldön azt tartották, a 7 órai esti harangszóra a legénynek meg kell találni a lányt. Aki harangozás után ment a fonóba, „hugyos legénynek” tartották. 7 óra után Szamosangyaloson sem illett a fonóba menni. Csaholcon és Tisztabereken csak 8 óra után nem fogadták szívesen a legényeket, míg Panyolán és Kérsemjénben akár 10—11 óráig is látogathatták a fonót. A más fonóba elcsavargott legény azonban itt is könnyen megkaphatta a lánytól: — Eredj vissza, ahol eddig voltál! A lány azzal is kimutatta a későnjövő legénnyel szemben nemtetszését, hogy egész este nem szólt hozzá, azonban másnap újra csak a fonóba várta.

Leginkább elterjedt szabálya volt a fonónak, hogy a legények látogatása este 9 óráig történhetett. A később jövő legényt nemcsak hogy nem fogadták szívesen, de előfordult, hogy be sem eresztették a fonóba. — Ahol 9 óráig volt, maradjon továbbra is ott! — mondták a lányok. Túristvándiban a 9 óra után érkező legényt egy pohár vízzel kínálták, kimutatva, hogy a legény nemkívánatos számukra. Igen elterjedt szokás volt a *kidalolás*. Ez a területünkön széltében ismert és sokat emlegetett alábbi nótával történt:

Nem eresztelek be kilenc óra után,
Eredj oda, ahol eddig voltál,
Te hűtelen betyár!

Szamosatárfalván, Hermánszegen és környékén „Te kutya betyár”, a Paládokon „Te paládi betyár” járta. Csak Kispaládon találtuk a nóta folytatását:

Nem voltam én sehol, csak tehozzád jöttem,
Zöldre festett rácsos kis ablakod
Egyre kopogtattam.

Panyolán és Kérsemjénben csak annak a legénynek szólt a kidalolás, akinek szeretője volt a fonóban. A legény csak elhallgatta a nótát, sőt maga is dalolta, de a késedelmet a lány később sem hagyta szó nélkül.

Előfordult, hogy a legény sürgős dolga miatt előbb nem mehetett, vagy mások 9 óra után is igyekeztek bekíváncsiskodni a fonóba. Ez idő után azonban csak álruhában, *farsangos képében* lehetett a fonót látogatni. A farsangosok nem maradhattak sokáig, kicsit szórakoztatták, ijesztgették a lányokat, azután továbbmentek.

A legények szabad választásuk szerint felkeresve a fonót bekopogtattak a házba, s ha belülről azt mondták: — Tessék! vagy — Szabad!, egymás után léptek be az ajtón. A házilány fogadta őket: — Kerüljetek beljebb, foglaljatok helyet! Ha a szobában volt még hely, fel sem állt. Ha nem volt szék, a magáét adta át a legényeknek, ő meg gyalogszékre vagy az ágy szélére ült. Úgy font, ahogy tudott, de a kényelmesebb ülőhelyet illet átadni a vendégeknek. A sapkát, kalapot nem mindig vették le, hajadonfővel nem is illett belépni a fonóba. Kalapját vagy sapkáját a legény legfeljebb csak akkor vette le, ha már bent volt a szobában. A fejrevaló egyébként a férfi dísze, melegben az mégis a fogásra, ágyra vagy a szék karjára került. Tyukodon a régi fonókban, ha a legénynek már nem jutott hely, földre terítette a gubáját és arra ült.

Egyes falvakban a legényt nem a házilány, hanem a szeretője fogadta a fonóban. Elvette és az ágyra tette kalapját, sőt a székét is letörölte¹⁵. Másutt, ha megérkezett a legény, a szeretője csak lesütötte a fejét, mint-ha nem is jött volna senki. Megvárta, míg a legény odahúzódik hozzá, aztán már bizalmas beszélgetés alakulhatott ki közöttük.

Ha idejében jöttek a legények, a lányok örömmel fogadták őket. Ha a vártak közül valaki mégis elmaradt, s a lány türelmetlen volt, az udvaron a favágító tőkéről forgácsot szedett, azt rátette a szeméthordó lapátra és meggyújtotta, hogy annak füstje odacsalja a legényt.

Mikor a legények megérkeztek, a lányok nem hagyták abba a munkát. Beszélgetni kezdtek, s eleinte olyan játékokat játszottak, amelyek mellett a fonást is folytathatták. Ilyenek voltak a zálogos vagy felelgetős játékok.

A fonóban a legények száma gyakran változott, de estéről estére létrejött az ott állandóan résztvevők szűkebb közössége, s ez sokszor a fonó egész időszakára állandósult. Ha csak néhány lány volt a fonóban, akkor is 6—7 legény vette őket körül. A lányok, a legényekre számítva, nem ültek nagyon közel egymáshoz. A legények megérkezésük után azonnal megkeresték azt a lányt, akit az előző estén „kinéztek” maguknak, és igyekeztek melléjük húzódni. Ha a lánynak nem is tetszett a legény, ezt komolyabb ok nélkül nem illett kimutatni. Ha másnak tartotta is a helyet, azt a legényt kellett maga mellé engedni, aki előbb érkezett. Szeretője számára később is helyet szoríthatott. A legények pedig előbb-utóbb megéreztek, kit lát maga mellett szívesen lány. Így minden lányfonónak kialakult a legénycsapata, s a legények a fonók időszakának végéig együtt maradtak. Minden pár külön kis szigetet alkotott a fonóban, s a párokat a

guzsalyok felnyúló rúdjai választották el egymástól. Este megbeszélték, hogy másnap hol lesz a fonó, s ha a legények máshova is ellátogattak, a maguk fonójába mindig visszatértek.

A fiatalság szűk társadalmi közösségeinek elkülönülését, a fonók zárt-ságát különösen a legények igyekeztek őrizni. A fonóhoz nem tartozó ide-geneket, más falusi legényeket nem szívesen láttak a fonóban. Ha mégis előfordult, hogy egy legény másik faluban akart fonót látogatni, szólt va-lamelyik ottani rokonának vagy jóismerősének: — Szeretném megnézni a fonótokat, vigyél el engem! Az idegen legényt a lányok szórakoztatták, de a legények tartózkodással fogadták. Az első világháború előtti időből em-lékeztek rá, hogy a falubeli és idegen legények között a fonóbeli látogató-sok miatt verekedések is történtek.

Szamoszszegről Panyolára a legények csapatostól jártak át a Szamos je-gén. Egyenként nem mehettek, s hazafelé is együtt tartottak. A lányok úgy fogadták őket, mint a falubelieket. Kikíséréskor a hátulsó legény beszél-getett egy kicsit a házilánnyal, a többiek az utcán várták.

A lányok és legények közötti szorosabb kapcsolatok szövődésének, az egymás iránti rokonszenv alakulásának hagyományos formái, külső jelei voltak. A fiatalok már iskolás korukban összeismerkedtek. A barátkozás megindulásában gyakran a szülők is segédkeztek, gyermekeiket igyekez-tek „összekeríteni” egymással. A fiúkat, ha el is jártak a fonóba, 15—16 éves korukig nemigen vették legényszámba, az idősebb lányok általában nem álltak velük szóba. A fonóban előbb csak ügyetlenkedtek, lesték, ta-nulták a szokásokat, legeltették a lányokon a szemüket, nézték, hogyan vi-selkednek a nagyobbak. Tapasztalatlanságukat az idősebb legények gyak-ran ki is használták, tanulatlanságukat kifigurázták. Ha érdeklődtek, hogy miként próbáljanak a lányok felé közeledni, ilyenféle felvilágosításokat kaptak: — Csipkedd meg a mellét! — Ha azt mondja, „szűnj meg már”, szurkáld az oldalát! Az ilyen tanítgatások után a fiatal legény nem ritkán szerelmi viszonzás helyett pofont kapott a lánytól. A társaságban még já-ratlan fiatal legény, ha idősebbel érkezett a fonóba, szintén pórul járha-tott. Társa egy idő után felállt, intett, hogy most már mehetünk! Amikor a házilány is indult, hogy kikísérje őket, az idősebb visszaült a helyére. A többiek jót nevettek a zavarában bizonytalankodó fiatal legényen, s ha az a másiktól megkérdezte: — Na, nem jössz?, még nagyobb lett a de-rűltség. A következő években azonban a fiatalok is mindjobban bekap-csolódtak a nótákba, játékokba, a nemrég még iskolás sorban lévők közül újabb lánycsoportok nőttek fel hozzájuk, akiktől már orsót is kaphattak.

A lányok korábban értek eladókká, mint a fiúk legényekké. A lányok-nak 14—15 éves korukban már szeretőjük volt, s ha a barátság nem is bizonyult mindig tartósnak, a valamirevaló fiatal lányokon meg-megakadt a legények szeme. 16—17 éves korukban szégyelltek is, ha nem volt sze-retőjük. A kisebbek, ha legénnyel dicsekedtek, gyakran mondogatták: — Nekem már van szeretőm, neked még most sincs!?

A falvakban minden lány, minden legény jól ismerte egymást. Ha egy legény szemet vetett valamelyik lányra, az ismeretség hamarosan sze-relmi viszonyra fejlődhetett. A fiatalok már az ismeretség fokán tegeződtek, s a tegeződés a lány férjhezmenetele után is megmaradt. Az idegen legé-nyeket a lányok eleinte magázták, de 3—4 találkozás után a kialakuló

baráti kapcsolat a közvetlen megszólításban és tegeződésben is kifejezésre jutott.

A 16—18 éves legények is azon igyekeztek, hogy állandó, *kifogott* szeretőjük legyen. Ha a legény udvarolni akart egy lánynak, a fonóból hazakísérte és útközben vagy inkább a lány házában kiskapujában így jelentette be szándékát: — Én udvarolni akarok neked, elfogadod-e? A lány vagy azt mondta: — Nézd, nem látom jónak, szüleim nem engedik!, vagy ha tetszett neki a legény, nem ellenkezett: — Nincs semmi akadály, elfogadom az udvarlást, ahhoz tartom magam! Utóbbi esetben aztán a legény ezzel a lánnyal foglalkozott legtöbbit, ezzel járt a fonóba, bálba. A lány fenntartotta a legénynek a helyet, más udvarlását nem fogadta. A legény kezdetben máshova is eljárhatott, de mire „beállt” a fonó, a lány melletti szék is gazdára talált. A lányok barátnőiknek el-eldicsekedtek a legény szándékával, de kapcsolatuk amúgy se maradhatott sokáig titokban. Ahogy aztán később a barátság komolyabbra fordult, a viszony szerelmi kapcsolattá érett. A legény már nem járhatott más fonóba, más lánnyal nem barátkozhatott, szeretőjét mindenhová kísérte. A egyes fonókba ilyen esetben az anyja is ment a lányával. 18—20 éves korukra a legények általában megtalálták a párjukat. Akinek ez még ekkor sem sikerült, megjegyzéseket kapott: — Gyáva legény vagy, tán félsz a lányoktól!?

A legény közeledési szándékának, szerelmi vonzódásának legbiztosabb jele a lány megajándékozása volt. A lányoknak guzsalyt, guzsalyzalagot és orsót ajándékoztak leggyakrabban. Guzsalyajándékozásra azonban csak hosszabb udvarlás után került sor. Előbb szalaggal kedveskedett a legény, s ha azt a lány szívesen fogadta, tudta, hogy érzelmei viszonzásában bízhat. A lányok guzsalyára színes selyemszalagokat vásároltak, s azokat a fonóból hazamenet adták át nagy titokban. Az ajándékozásról a fonóbeliek, sőt sokszor a szülők sem tudtak. A lány azután büszkélkedett szép színes guzsalykötőivel, amelyek mondatlanul is a legény iránta való érdeklődését tanúsították. A lány szégyellte, s szeretője is szégyenkezett, ha a lánynak nem volt szép guzsalyzalagja. Ez esetben a legény nem várt sokat az ajándékozással, s a boltból a legszebb piros vagy égszínkék pántlikák kerültek a kiválasztott lány guzsalyára. Ha a lány előtt kedves volt a legény, ezt azzal is kimutatta, hogy az ajándékba kapott szalagot mindjárt felkötötte guzsalyára és azzal járt a fonóba. Ha a szalagot nem használta, az annak a jele volt, hogy nem kívánta a legény udvarlását.

Hosszabb együttlét után a legény guzsalyt vásárolt vagy csináltatott a lánynak. Ezt nem a fonóban adta át, de mivel a szülők előtt már nem kellett titkolnia szándékát, papírba csomagolva elvitte a lány házához: — Nesze, ezt neked hoztam! A lány elfogadta, kivált, ha kedvére való volt a legény. Másnap az eseményt a fonóban is tudták. Az elfogadással a lány elkötelezte magát, ezután más legénnyel nem foglalkozhatott. Az el nem fogadás a közeledés visszautasítását jelentette. De tudta már a legény előre, hogy ideje van-e a guzsalyajándékozásnak. Ez már fejlettebb szerelmi kapcsolatot tükrözött. Az ajándékozás után a kapott guzsalyt hordta a lány a fonóba.

Komoly udvarlást jelentett az orsóajándékozás is. Kérsemjében a legény öt pár orsót vitt a lánynak, közöttük volt *sima* is, meg *csörgős* is. Utóbbi ritkább, mert sem a községben, sem a környéken nem készítették. Vásárokon, leginkább Fehérgyarmaton vették. Sonkádön szokás volt, hogy

ha a lányok nem akarták elfogadni az ajándékba adott orsót, eltörték. Így az orsókapáskor történt töréshez hasonlóan ők is kettőt vettek érte a legénynek.

Pátyodon karácsony előtti napon volt a *guzsalytörő este*. Ekkor a legények összetörték a lányok guzsalyait, hogy szebbet vehessenek helyettük. Azt sem várták meg, hogy a lányok lefonják guzsalyaikról a szöszt.

Guzsalyajándékozás után is előfordult, hogy a lány összeveszett a legénnyel. Ez esetben a legénytől kapott guzsalyt vagy orsót visszaadta, guzsalyára másik szalagot kötött. A legény a visszaadott guzsalyt a térdére tette, eltörte és elhajította.

A legények színes, virágos kalótyoló (csepűsodró) fakanalakkal is szoktak kedveskedni a lányoknak. A fakanál nyele kerek volt, mert ezzel könnyebben tudták a szöszt sodorni, mint a lapos nyelűvel. Ezeket a kanalakat más célra nem is használták. Mint a szalagot vagy orsót, hazamenet (kalótyolóból, sodróból) adták át a lánynak.

A szerelmi kapcsolatoknak a fonóban az ülésrend és ajándékozások mellett egyéb jelei is voltak. Ha a legény a fonóba érkezés után sapkáját a lány guzsalyára tette, mindenki tudta, hogy komoly szándékkal van a lány iránt. A nagyobb lányok nem is szégyelltek, sőt örültek a közeledési szándék minden jelének. Otthagyták a sapkát egész este a guzsalyon. Ha levették, a legény meg is sértődött: — Tán szégyelled, hogy odatettem?

Panyolán minden szombat este tiszta zsebkendőt adott a legénynek a szeretője. Az elpiszkolódott zsebkendőt a legény visszaadta, a lány meg kimosta.

A fiatalok a fonóban nemcsak egymás iránti vonzódásuknak, hanem ellenkező érzéseiknek is hangot adhattak. Ha a lánynak nem tetszett a legény, aki udvarolni akart neki, figyelmen kívül hagyta. A legény hiába szólt hozzá, a lány mindig a másik szomszédjával beszélgetett. Ha haragudott a legényre, ezt már annak érkezésekor is kimutathatta. Hátat fordított neki, beszélgetés közben sértő szavakkal illette. Ha a legény elment, s a lány kikísérte, így búcsúzott tőle: — Mához egy esztendőre is elvárlak! Sértés volt az is, s a legény értett is belőle, ha kínáláskor a lány ezt mondta: — Egyél, ne éhez, mint otthon¹⁶.

A közeledésnek, egymás iránti érzéseiknek különböző jelei és formái mellett különösen a lányok érezték szükségét annak, hogy a legények szándékairól, vonzalmáról más úton is meggyőződjenek. A lányok és legények összetartozását, kialakult párok esetében a szerelmi kapcsolatok tartósságát, várható fejleményeit játékos eszközökkel és különböző eljárásokkal kutatták. A fonás végén a guzsalyon lévő maradék szöszből a földön egyenlő oldalú háromszöget formáltak, annak egyik oldala a fonóban lévő egyik lányt, két szemközti oldala egy-egy legényt jelképezett. A lány oldalával szemközti szögben a szöszt meggyújtották és figyelték, melyik legény oldalán terjedt jobban a láng. Amelyik legény oldala felől hamarabb tüzet fogott a lányt jelképező szösz, a játék tanúsága szerint úgy hitték, az a legény szereti jobban a lányt¹⁷. A guzsalyra kötött szösz aljából a lányok három bábut sodortak, felállították azokat egy sorba és a két szélsőt egyszerre meggyújtották. A középső bábu egyik lányé, a két szélső egy-egy legényé volt. Az égő bábuk közül, amelyik a középsőhöz dőlt úgy, hogy az tüzet kapott tőle, megtudták, hogy az azt jelképező legény szereti jobban a lányt.

Ha egyikőtől sem fogott tüzet a lány bábuja, azt jelentette, egyik legény sem szereti a lányt¹⁸.

A lányok fonás közben apró csepűgombolyagot csináltak, azt meggyújtották, s feldobták. Ha a szösz röptében lobot vetve elégett, az arra mutatott, hogy még az évben férjhez megy a lány, akinek a sorsát ilyen módon tudakolták. Ha a szösz égve hullt le, nem számíthatott a lány korai esküvőre¹⁹.

Fából két ember alakú, arasznyi hosszú bábút faragtak, azokat bebugyolálták szösszel, majd az asztalon egymással szembeállítva, meggyújtották. Egyik bábu a fonóban lévő egyik lányt, másik az egyik legényt jelképezte. Ha a szösz elégett, s a két bábu összeborult, az azt jelentette, hogy a fiatalok szeretik egymást, egymáséi lesznek. Ha a bábuk szétdőltek, el fogják hagyni egymást. Ugyanígy tudakolózták a lányok jövő sorsukat fabábu nélküli, szösszből formált alakokkal is. A két szöszcsomó közül az egyiket, amelyik a legényt jelképezte, sokszor *papnak* nevezték.

A fonónak ezek a szokásai, éppen úgy, mint a szerelmi kapcsolatok kialakulásának és kifejeződésének fonóbeli formái, megfeleltek a társasösszejövetelek céljának, szerepének. A fonó ezekkel a szokásokkal és hagyományokkal töltötte be igazán társadalmi feladatát. A munkavégzés és szórakozás lehetőségeinek biztosítása mellett a kétnembeli fiatalság részére egymás megismerését segítette, a párválasztást és a fiatalok házasságra való előkészítését szolgálta.

Gyakori szokás volt a fonóban a megvendéglés. A háziasszony aszalt gyümölcscsel, főtt kukoricával, sült tésztával, vagy az alkalomra készített más ételekkel kínálta meg a vendégeit. A gyümölcs és más ételek fogyasztásával a fonók nem annyira éhségüket csillapították, mint azzal a munkavégzést könnyítették meg. Fonás közben a szösszből az összecsomósodott szálakat, pozdorját fogukkal tépték ki, a fonal jobb sodrása céljából ujjaik hegyét nyelvükkel nedvesítették. Mindez fokozottabb nyálképzést kívánt, amit gyümölcsök, nyálképző ételek, *nyálázók* fogyasztásával segítettek elő²⁰.

Leggyakoribb nyálképző ételek voltak a som, kökény, aszalt szilva, aszalt alma és cukros, főtt kukorica. A kökényt és somot az asszonyok megaszalták, s azt magukkal vitték a fonóba. A som augusztusban, szeptemberben ért, gyümölcsét a határban összegyűjtötték. Sokan kertben is termesztették, mert virágát a méhek szerették, megvastagodott ága kitűnő szerszámfa volt. Gyümölcsét használták befőzéshez vagy kisgyermekeknek hasmenés ellen is. Az asszonyok és lányok, amikor fonni mentek, fél marék aszalt somot raktak a zsebükbe, ami egész estére elég volt. Munka közben, ha elfogyott a nyáluk, egyet-egyet megettek belőle, *somot nyaltak*. Savanyú, nyálképző hatása miatt sokan szerették.

Fülesden nem termett som, az asszonyok Kölcsébe jártak érte. „Fülesdi somosok”-nak hívták őket, amiért azok nagyon haragudtak.

A nyálázónak szánt kukoricát a fonóban főzték fazékban. A szemes kukoricához fehér vászon ruhában vagy golyos zacskóban akácfahamut tettek, ami a kukoricával együtt főtt. Mikor a szemek fél fővésben voltak, a hamut kivették, a kukoricát két-három lében átmosták. A mosással lehámlott a héja, s azután friss vízben tovább főzték. Annyi vizet öntöttek rá, hogy leve maradjon. Tányérokba rakva, megcukrozva kínálgatták vele a fonókat. A cukros, főtt málét kanállal vagy kézzel ették, levét megitták.

Nyálazónak használtak néha főtt, csemege babot is. A nagyszemű, párázs, kávészínű tarkababot sós vízben főzték, s tányérokba rakva fogyasztották. A babszemek egyik végén lévő fekete folt eredetét a fonók tréfásan így magyarázták: — Nagyot kacagott, kihasadt a fenéke, a szabó befődta, ezért lett tarka a bab.

A fonóban a háziasszony porlós tésztával, fánkkal, csörögével, almával, sült tökkel is kínálgatta a vendégeket. Az ellátás nem volt kötelező, de ha tehettek, a megvendéglésre mindig sort kerítettek. A nyálazók fogyasztása, a csemegézés, a fonók természetes velejárója volt, a kínálgatás kölcsönösen történt. Más ételeket, süteményeket 9 óra után vagy a fonók vége felé fogyasztottak.

A legények 9 óra után már készülődni kezdtek, s úgy, ahogy érkeztek, párosával vagy csoportosan, hazaindultak a fonóból. Azok a legények, akiknek kifogott szeretőjük nem volt, nem várták meg a fonó végét. A kikísérés leginkább a házilány kötelessége volt (Panyola, Kérszemjén, Tiszakóród, Tiszacsécse, Kölcese, Sonkád, Füledd, Túrricse, Hermánszeg, Szamosbecs, Szamosangyalos), ritkábban azé a lányé, akinek a kedvéért a legény a fonóba jött (Pátyod). Pátyodon szokás volt az is, hogy a legényeket az a lány kísérte ki, aki utoljára érkezett a fonóba és az ajtó mellé került. Addig a következő legénynek nem illett indulni, míg a lány az előző legény kikísérése után vissza nem jött. A házilánynak minden legénnyel kellett pár szót váltani. Ha ez nem történt meg, s a lány túlságosan hamar viszsza jött a fonóba, a legényre is szégyen volt, de a lányt is elmarasztalták érte: — Látjátok, meg se állt vele beszélgetni! Amelyik legénynek a fonóban nem volt módja a házilánnyal beszélni, a kikíséréskor nyílt erre alkalm. A lány csak a pitvarajtóig kísérte a legényt, s ha az elment, becsukta utána az ajtót és visszament a fonóba. Mégis, a legények távozásának idején az egymás utáni kikísérések miatt a házilány alig fonhatott. A legények már csak azért sem mentek el egyszerre a fonóból, hogy a házilány külön-külön kísérje ki őket. Ha a legények egyszerre indultak, annak rendszerint az volt az oka, hogy valamiért megharagudtak²¹. Ha a házilánynak nem tetszett a legény látogatása, vagy az megsértette őt, nem kísérte ki. Így is tudtára adhatta, hogy nem látja őt szívesen. Legközelebb oda nem is ment a legény fonóba.

A házilány a legénnyel legfeljebb 5—10 percet tölthetett a pitvarban. Hosszabban nem időzhetett, mert a munka sem haladt, s a hosszú kinn-tartózkodás gyanússá válhatott a többiek előtt, és a fonóbeliek könnyen megszólhatták. A fonó erkölceire vigyázó, s a szokások felett híven őrködő lányok és asszonyok többféle módját ismerték annak, hogy az illendőségre figyelmeztessék a magáról megfélemedezett lányt. Ha sokáig kint volt a legénnyel, a bentiek kinyitották az ajtót, s úgy tettek, mintha a macskát hajtánák kifelé. Ezt akkor is megtették, ha egyáltalában nem volt a házban macska. Ha ez sem használt, verni kezdték a sparhelt karikáját, s más tárgyakat zörgettek nagy hanggal. Ezután hangos megjegyzések következtek: — Széket viszek, üljete le! — Ne ácsorogjatok ott olyan sokáig! Gyakran meg is tették, széket dobtak ki a beszélgetésbe belefelejtkezett lánynak. Szokás volt, hogy a guzsalyát tették ki, hogy ha már nem akar bejönni, hadd tudjon fenni. A lánynak aztán a szülők előtt is felelni kellett a viselkedéséért.

Távozásuk után a legények az utcán újra csoportosulni kezdtek, egymás között megbeszélték, mit láttak, mit hallottak a fonóban, hol milyen események történtek. Már a következő estére is terveket szövögettek, azután szétszéledtek. Volt, aki valahol elbújva megvárta a fonó végét, megleszte, melyik legény melyik lányt kíséri, kihallgatta, mit beszélgetnek. Azután a többi fonóban elmondta, amit látott és tapasztalt.

Azok a legények, akik a fonóba lánnyal érkeztek, vagy a szeretőjüket látogatták ott meg, vagy éppen valamelyik lányt haza akarták kísélni, megvárták a fonó végét. A legény megfogta a lány guzsalyát, rátette lábát a guzsaly székére, vagy elvette az orsóját, a lány ebből megtudta, hogy a legény haza akarja őt kísélni. Szándékát a legény néha előre is közölte. Már a fonás alatt odasúgta a lánynak: — Én majd megvárlak, oszt hazakísérlek! Ha a lánynak tetszett a legény, helyeslően intett. Ha nem akarta elfogadni az ajánlatot, így szólt: — Nem félek én hazamenni! — Van éngem, aki hazakísérjen, ne kísérjél te! Ebből a legény értett, s tovább nem erősködött. Előfordult, hogy két legény is várt egy lányra, s az lett a lány kísérője, aki jobban ügyeskedett a guzsaly körül. Ha a lány ezt észrevette, maga igyekezett köztük választani. Alkalmos pillanatban kicsit megrúgta annak a legénynek a lábát, akit jobban kedvelt, megszorította a kezét, vagy indulás előtt a szeme sarkából intett neki.

Gyakran hazakísérési szándékkal az utcán várták meg a legények a lányokat. Figyelték, nincs-e a választott lánynak kísérője. Ha a várt lány párosan jött ki a fonóból, a kinti legény félreállott vagy máshoz szegődött, mással próbálkozott.

Pátyodon az idősebbek emlékeztek rá, hogy 10 óra után a legényeknek már nem volt szabad az utcán lenni. Ha a bakter késő este kószáló legényt talált, „behajtotta” a községházára, s onnan reggelig nem szabadulhatott. Akinek szeretője volt, s arról a bakter is tudott, végig ottmaradhatott a fonóban, hazakísérhette a lányt. A legények tartottak is a baktertől, fél 10-kor már igyekeztek haza, nehogy befogja őket.

Botpaládon hazakísérés után a legények be is mentek a lányos házhoz, s beszélgettek még egy keveset. Császlóban újabban 9—10 óra felé a szülők elmentek lányaikért a fonóba, s együtt mentek haza még akkor is, ha a lánynak legény kísérője volt.

Kora estétől 10—11 óráig sokat lehetett fenni, s az időből játékra, szórakozásra is telt. Tiszacsécsén azt tartották, 11 órakor már minden rendes fonó hazamegy, aki addig nem font eleget, már azután nem sokra haladt. Szamosbecsen a vegyes fonókból a fiatalok fél 11 után mentek haza, de az idősebbek gyakran még egy óra hosszáig fontak. Amikor ők is elálmosodtak, vagy lefonták a rokkáról a szösz, feloszlott a fonó. Milótán, Kölcshén, Szamosangyaloson és Szamostatárfalván 11—12 óráig is tartott a közös munka. Különösen, ha muzsikálás volt, telt jól az idő. Emlékeztek, hogy néha a kakasszó is a guzsaly mellett érte a fonókat. Ez leginkább névnapokon történt meg.

A fonók tagjai az összejöveleik idején alkalmanként vagy a fonás időszakának végén, évenként egyszer, nagyobb mulatságot, úgynevezett *fonóbált*, *kalákabált*, *bányikás bált* rendeztek.

Hermánszegen minden vasárnap este volt fonóbál, amelyen azok vettek részt, akik a fonóba is együtt jártak. A fonóbált olyan gazda rendez-

te, aki a fiatalok között rendet tudott tartani. Az összejöveteleket hatósági engedélyhez nem kötötték, de a gazda a mulatságért felelősséggel tartozott. Azokat a legényeket, akik magatartásukkal az összejövetelet zavarhatták volna, nem hívták a fonóbálba. A rendetlenkedőket, rendbontókat igyekeztek eltávolítani. A fonóbálban munka nem folyt, a fiatalok tánccal, nótával töltötték az estét. A megvendéglés, kínálgatás a háziasszony feladata volt, italról, muzsikáról a legények gondoskodtak.

Sonkádön és Botpaládon a lányok karácsony szombatja előtti este nagy fonóbeli mulatozást rendeztek. Guzsalyt is vittek magukkal, de keveset fontak, inkább daloltak, táncoltak, közben fánkot sütöttek. Bort, muzsikát a legények hoztak. Az összejövetelet Sonkádön *vérrasztónak* mondták, mert a mulatság néha reggelig is tartott. Nótázás és tánc közben sokat bolondoztak. Ha már hó volt, a lányok az udvarra is kimentek, s egy-egy keveset „havazódtak”.

Szamosbecsen a farsang végén, húshagyó kedden *táncos fonókat* tartottak. Itt mindenki a maga utolsó guzsaly szöszét fonta. Akik már korábban megfonták szöszüket, egy guzsalyra valót azok is hagytak erre az alkalomra, hogy az utolsó fonóba elmehessenek, s ott ne üljenek tétlenül²².

Pátyodon a fonás időszakának végén rendezett mulatságra *bányikát*, káposztával töltött lángost sütöttek. Itt a bányikás bálak az első világháború előtt voltak általánosak, de még 1943-ból is emlékeztek ilyen összejövetelekre. Leginkább kedden vagy csütörtökön rendezték. Hétfőn nem tartották, mert a mulatsághoz szükséges kalácsot előtte való nap kellett kovászolni, vasárnap pedig nem dolgoztak. Pénteken a böjt miatt, szombaton pedig a hét utolsó napjának más dolga miatt nem tarthatták az összejövetelet. Külön volt bányikás báljuk az asszonyoknak, külön a lányoknak. Az asszonyok báljába emberek sem mehettek, a lányok viszont legényeket is hívhattak. Az asszonyok meghívhatták ismerőseiket, komaasszonyaikat, a lányok távolabbi rokonaikat, barátnőiket is. A lányok fonójába a legényeknek egész télen szabad bejárásuk volt, bányikás báljukba azonban nem mehettek hivatalosan. Akik nem voltak hivatalosak, csak az ablakon leselkedhettek, *kankázhattak* be a lányok báljába. Egy-egy összejöveteleken 10—14-en voltak asszonyok vagy lányok, attól függően, milyen létszámú volt a fonó.

A mulatság előkészítését, a sütés-főzést közösen végezték. A bányikás bál napján már reggel lisztet, zsírt, tojást, húst, káposztát vittek a fonóházba, s az összehordott hozzávalókból délután elkészítették a kívánt enni-valókat. Egyéb kiadásokra, italra, borra, pálinkára az asszonyok pénzt adtak össze. A lányok báljára borról és zenésről a legények gondoskodtak. A sütést-főzést a nagyobb lányok végezték, a kisebbeket közben ide-oda küldözgették. A rendezésben így a fiatalabbak is kivették részüket, futkostak, serénykedtek, boltba mentek, hozták-vitték a híreket, tárgyalták az eseményeket. Az előkészületek után az asszonyok, lányok hazamentek, majd 7—8 óra körül újra összejöttek.

Az asszonyok a bányikás bálban néha előbb egy-két órát fontak, azután éjjelig mulattak, máskor a munka teljesen el is maradt, s nem ritkán reggelig tartott a mulatság. Evéssel-ivással kezdték, nótával, tánccal folytatták a kender egész évi munkájának befejező ünnepét. Mulatságukat a teljes felszabadultság, gátlástalan jókedv jellemezte. Az italtól megmámosodva olykor a falu csendjét is felverték. Megtörtént, hogy reggel gyalog-

szánon húzták egymást a kocsmába, hogy italról gondoskodjanak. Aki a szánon ült, az fizette a bort. — Derest fogom a lógóra, az lesz jó borralóra . . . — dalolták végig az utcán. Emlékeznek, hogy egyik alkalommal a bíróné fizette az asszonyoknak a bort. A kocsmából vissza is dalolva mentek, még a csendőrök sem álltak elibük. A mulatozást a bálban folytatták, s volt rá eset, hogy az délig is eltartott. Ilyenkor az asszonyoknak minden szabad volt, mulatozásaikba az emberek nem avatkozhattak. A szabadoság azonban csak egy napig tartott, amire újabb egész esztendei megfeszített munka következett. A lányok bányikás bálja mértéktartóbb, csendesebb formában zajlott, de az ünnep hangulata a jókedvben itt is megmutatkozott. A bál után nem jártak tovább fenni. Ha maradt még valamennyi szöszük, otthon fonták meg, vagy eltették a következő évre. A bányikás bállal a közös fonás időszaka mindenütt befejeződött.

Janó Ákos

J E G Y Z E T E K

1. V. ö. Janó Ákos: A kender felhasználása s gazdasági jelentősége Szatmárban. Néprajzi Közlemények XI, 1966. 1—2. 120—142.
2. A kender termesztésével és feldolgozásával járó társasmunkák és társasösszejövetelek, s azok szokásainak monografikus feldolgozása teljes egészében még nem jelent meg. A fonó munkaszervezeti és társasösszejövetelei formáit ismertető részlettanulmány a debreceni Déry Múzeum 1978. évkönyvében (Db., 1979. 291—316) jelent meg.
3. A szatmári fonók folklórhagyományait, játékaikat és szokásait évkönyvünk legközelebbi kötetében kívánjuk közrebocsátani.
4. Hadady Barna: A szamosbecsi fonó. Táj- és népkutatás a középiskolában. Szerk.: Végh József. Bp., 1942. 145.
5. Luby Margit: Virágos a kedvem. Ethn. L. (1939.) 238.
6. Csűry Bálint: Szamosháti szótár, I. Bp., 1935. 300.
7. Luby Margit: Bábaelte babona. Bp., é. n. 72. Szendrey Zsigmond: Magyar népszokások a fonóban. Ethn. XXXIX. (1928.) a. 148.
8. Szendrey Zsigmond: Szatmár megye néphagyományai. Ethn. XXXIX. (1928.) b. 32.
9. Janó Ákos: A társasmunkák és a kendermunkák társas jellege Szatmárban. Ethn. LXXVII. (1966.) 519. A társasmunkák három csoportba sorolhatók: 1. Közös érdekű, 2. Kölcsonös segítséssel alapuló egyéni érdekű, kalákarendszerű és 3. Saját érdekű, társasösszejövetelei formájú társasmunkák csoportjába aszerint, hogy kinek a részére történik a munkavégzés. A fonó saját érdekű munkavégző társasösszejövetelei szervezeti forma, míg a kölcsonös segítséssel alapuló, egyéni érdekű munkatársulásokhoz a kalákák tartoznak.
10. Szendrey i. m. 1928. a. 32. Gunda Béla: Munka és kultusz a magyar parasztságnál. Kolozsvár, 1946. 12.
11. Szendrey i. m. 1928. a. 148.
12. Szendrey i. m. 1928. a. 32.
13. Hadady i. m. 144.
14. Luby i. m. 1939. 240.
15. Luby i. m. 1939. 238—239.
16. Luby i. m. 1939. 239.
17. Jakab József: Szatmár megyei babonák. Ethn. VI. (1895.) 413.
18. Jakab i. m. 413.
19. Szendrey i. m. 1928. a. 33.
20. Sebestyén Árpád: A népi kendermunka Gacsályban. Magyar nyelvjárások, V. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Nyelvtudományi Intézetének évkönyve, 1959. Szerk.: Kálmán Béla. 113.
21. Luby i. m. 1939. 241.
22. Hadady i. m. 148.

Die Spinnstube in Szatmár I.

Die Studie beschäftigt sich unter den Gesellschaftszusammenkünften, die sich zu der Hanfbearbeitung im östlichen Teil (Szatmár) des Bezirkes Szabolcs-Szatmár knüpfen, mit der *Spinnstube*. Die Spinnstube ist die durch freiwillige Arbeitsvereinigung zustandgekommene Zusammenkunftsform, wo sich mit der Aufarbeitung der aus dem Hanf gewonnenen Hede zum Garn reiche Traditionen, Sitten und Spiele der Geselligkeit knüpfen. Die Spinnstube hat ihre gesellschaftliche Funktion durch diese Gebräuche und Traditionen erfüllt. Neben der Sicherung der Möglichkeiten zur Arbeitstätigkeit und zur Unterhaltung hat die Spinnstube auch die Bekanntschaft der Jugendlichen beider Geschlechter gefördert, der Heiratswahl und der Vorbereitung zur Ehe gedient.

Das Ziel der Arbeit ist die Geselligkeitsrahmen der Spinnstube aufzuzeichnen, in denen selbst die Aktivitäten des geselligen Lebens vor sich gingen. So befasst sie sich nicht mit den kulturellen, volkliterarischen, Volksmusikund Volksdichtungsandenken, sowie mit ihren traditionellen Spielen und den Überresten der Glaubenswelt, der kultischen Tätigkeiten des Volkes, die wiederum den Inhalt der Volksbildungs- und Traditionsaufbewahrer-Rolle der Spinnstube ausmachten.

Der Besuch der Spinnstube bei den Mädchen hatte dem Lebensalter gemäs traditionelle Gewohnheiten. Über eine eigene Spinnstube für Mädchen im Schulalter haben wir nur seltene Angaben. Die Spinnstube der erwachsenen Mädchen durften die jüngeren ab 13—14 Lebensjahr besuchen. In einzelnen Dörfern ist noch die Erinnerung der Mädchen- und Burschenweihe erhaltengeblieben, wodurch die Jugendlichen das Recht erworben haben, die Spinnerei zu besuchen. Die Spinnstube war ein Bestandteil des Lebens der Mädchen, wie im Sommer die Sonntagsspaziergänge, die Begegnungen mit Freundinnen und Jungen, die Teilnahme an den Bällen, an sonstigen Gessellschaftszusammenkünften, oder der Kirchengang. Der Besuch der Spinnstube war nicht nur ein Anspruch seitens der Jugendlichen, sondern gleichzeitig eine gesellschaftliche Verpflichtung. Nach der Hochzeit begann für die junge Frau ein neues Leben. Die öffentliche Meinung verbannte sie für eine Zeit aus der Spinnstube, später konnte sie die Spinnstube der Frauen besuchen.

Die Spinnstuben dauerten vom Montag Abend bis Freitag Abend. An Sonnabenden, Sonn- und Freiertagen wurde auf unserem ganzen Territorium für eigene Zwecke keine Spinnstube aufgemacht. Das Verbot der Spinnstube Samstag abend galt aber nicht für die Privatinteressen befriedigenden Gesellschaftsarbeiten, aufgrund der gegenseitigen Hilfe und für das am Ende der Spinnperiode gewöhnliche Wergzwirnen. Die Spinnverbote erstreckten sich stellenweise auch auf andere Wochentage. Es waren häufig Gebräuche und Sitten vorhanden, die das Spinnen in der Zeit zwischen Weihnachten und Neujahr beschränkten, und an gezeichneten Tagen verboten.

Die Spinnstube begann nach der Lampenzündung, in den frühen Abendstunden und dauerten bis 10—11 Uhr. Die Mädchen und Frauen sind einzeln oder gruppenweise angekommen, sie haben dort entweder nach der Reihenfolge der Ankunft oder nach einer sich hereausgebildeten Ran-

gordnung, nach dem Lebensalter Platz genommen. Die Mädchen haben dabei an die Jungen gedacht, indem sie zwischen einander für sie Platz freigelassen haben. Die Gäste wurden von der Hausfrau oder von dem Hausmädchen empfangen. Die Rolle der Hausfrau war die Aufrechterhaltung der Ordnung und auch die Aufsicht über die Jugendlichen. Ihr Ansehen aufzubewahren war die Hausfrau auch durch ihr Verhalten bestrebt. An den Spielen der Jugendlichen nahm sie nicht teil, sie konnte dabei höchstens der Anreger, der Lenker sein. Sie beaufsichtigte auch die Menge der Spinnarbeit der Mädchen. Die Burschen haben auch darauf geachtet, wie die Mädchen mit der Arbeit vorwärtskommen, wer von ihnen gute Spinnerin ist. Die Mädchen haben auch zu Hause darüber Rechenschaft abgelegt, ob sie die Zeit in der Spinnstube nützlich verbracht haben.

Die Burschen, die schon eine ständige Geliebte gehabt haben, sind mit ihr in die Spinnstube gegangen. In einer halben Stunde nach dem Beginn der Zusammenkunft durften auch die anderen Jungen die Spinnstube betreten. Sie versammelten sich in der Dorfschenke oder auf der Strasse und gingen ein Lied singend in die Spinnstube. Oft besuchten sie mehrere Spinnstuben. Sie schauten sich um, unterhielten sich eine Weile, dann gingen sie weiter. Die weggehenden Jungen wurden von dem Hausmädchen hianusbegleitet. Nach 9 Uhr ziemte es sich nicht mehr in die Spinnstube zu gehen, die spät ankommenden Jungen wurden von den Mädchen nicht gern aufgenommen, sie wurden ausgesungen. Zum Fasching angezogen durften sie auch nach 9 Uhr für eine kürzere Zeit in die Spinnstube hineingehen.

Die Herausbildung engerer Kontakte, der gegenseitigen Zuneigung zwischen den Mädchen und Jungen hatte in der Spinnstube traditionelle Formen, äussere Merkmale. Das sicherste Zeichen für den Annäherungswillen, für die Liebesneigung des Jungen war die Besenkung des Mädchens. Am häufigsten waren Spinnrocken, Spinnrockenband und Spindel die Geschenke. Wenn das Mädchen das Geschenk gern entgegennahm, wusste der Junge, dass seine Gefühle erwidert werden. In Pátyod wurden die Spinnrocken am Abend vor Weihnachten zerbrochen. Da haben die Jungen die Spinnrocken der Mädchen zerbrochen, um schönere kaufen zu können. Die Jungen pflegten sich den Mädchen mit bunten, mit Blumenmustern versehenen Holzlöffeln zur Wergdrehung dienen. Es war ein Zeichen der Liebesbeziehung, wenn der Junge nach dem Eintreffen in die Spinnstube seine Mütze auf den Spinnrocken des Mädchens setzte. In Panyola gaben die Mädchen ihrem Geliebten jeden Samstagabend ein sauberes Taschentuch, das alte haben sie gewaschen.

Neben den verschiedenen Zeichen und Formen der Annäherung, der gegenseitig gehegten Gefühle erachteten es besonders die Mädchen als notwendig, sich von den Vorhaben, von der Zuneigung der Jungen auch auf anderen Wegen zu vergewissern. Zu diesem Zweck kannten sie verschiedene Erkundigungs- und wahrsagerischen Methoden, von denen das Verbrennen der Hede die verbreitetste war.

Eine häufige Sitte war in der Spinnstube die Bewirtung. Die Hausfrau bot den Gästen gedörrte Obstarten, gekochten, mit Zucker oder Honig versüßten Mais und andere, zu dieser Gelegenheit zubereiteten Speisen an. *Speichelbildende Speisen* zu verzehren war in der Spinnstube notwen-

dig, da die ständige Befeuchtung der Hede eine gesteigerte Speichelbildung erforderte. Dazu waren das gedörrte Obst, die Kornelkirsche und die Schlehe sehr geeignet, diese nahm man in der Tasche von zu Hause mit.

Aus der Spinnstube begleiteten die Jungen die Mädchen am meisten nach Hause. Der Junge, der schon eine ständige Geliebte hatte, brach mit dem Mädchen zusammen auf, während die anderen auf der Strasse auf sie warteten oder schon in der Spinnstube ihren Wunsch mitteilen konnten. Dieses Nach-Hause-Begleiten förderte erneut die Herausbildung eines innigeren Verhältnisses, ermöglichte vertrauliche Mitteilungen, Diskussionen.

Die Teilnehmer der Spinnstube veranstalteten während der Zusammenkünfte gelegentlich oder am Ende der Spinnperiode jährlich einmal eine grössere Unterhaltung, einen sogenannten *Spinnstubeball*. Die Mädchen und die Frauen haben für diese Gelegenheit gekocht und gebacken, sie tanzten und unterhielten sich bis Mitternacht. An dem Ball der Mädchen nahmen auch Jungen teil, die Frauen schlossen aber die Männer aus dieser Vergnügung aus. Den Zusammenkünften der Frauen setzte oft der Morgen ein Ende, diese verliefen in völliger Entfesselung der guten Laune. Die Zügellosigkeit, Ungebundenheit dauerte aber nur einen Tag, darauf folgte eine neue, ganzjährige Arbeit. Nach dem Ball gingen sie nicht mehr in die Spinnstube, falls noch Hede übriglieb, verarbeiteten sie das zu Hause, oder bewahrten sie es für das nächste Jahr auf. Mit dem Spinnstubenball war das gemeinsame Spinnarbeit überall zu Ende.

Akos Janó